

6. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу: [навч. посіб.] / В. В. Москаленко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 448 с.
7. Мудрик А. В. Социальная педагогика: [учебн.] / Под ред. В.А. Слостенина. – М. : Изд. Центр «Академия», 1999. – 184 с.
8. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: [підручн.] у 2 кн. Кн. 2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2006. – 560 с.
9. Татенко В. О. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину / В.О. Татенко // Соціальна психологія. - № 1. – 2003. – С. 62-72.
10. Чепіль М. М. Педагогічні технології: [навч. посіб.] / М. М. Чепіль, Н. З. Дудник. – К. : Академвидав, 2012. – 224 с.
11. Шиловська О. М. Авторська програма особистісного розвитку дитини молодшого шкільного віку «У злагоді із собою та усім світом» / О. М. Шиловська // Практична психологія та соціальна робота. - № 3 (168). – 2013. – С. 61-79.

In the article it is investigated the possibility of using social influence methods on primary school students' personality, their structures and the ways for teachers to make them come true. The personality's features that make it be influenced are also reported. Social influence methods which have been determined are persuasion, suggestion, imitation. The accent has been made on the concept of "socialization of primary school students." The system of game-formed exercises which can be used in the educational process of primary school students have been presented.

Keywords: primary school students, education, socialization, pedagogical process, social influence, imitation, suggestion, persuasion.

УДК 373.3.016:811.161.2

Талаш І. О.

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВ'ЯЗАННЯ ВИНАХІДНИЦЬКИХ ЗАДАЧ

У статті розкриті психолого-педагогічні умови використання технології розв'язання винахідницьких завдань в початковій школі для розвитку уяви молодших школярів, проаналізовані методи цієї технології, що найбільш ефективно сприяють розвитку уяви учнів початкової школи, відповідають специфіці навчального матеріалу й дидактичним цілям уроків читання. Також наведені зразки завдань з використанням методів технології розв'язання винахідницьких завдань, які можна використати на уроках читання в початковій школі, подані відповідні методичні коментарі. Запропоновані зразки завдань репрезентують передусім ті методи технології, що мало розроблені вчителями й методистами початкової школи, сприяють більш глибокому осягненню учнями навчального матеріалу, зокрема того, що передбачений у змістовій лінії – літературній пропедактиці.

Ключові слова: технологія розв'язання винахідницьких задач, уява, молодший шкільний вік, метод фокальних об'єктів, морфологічний аналіз, метод емпатії, асоціації, творчість.

Сучасна школа покликана підготувати дитину до життя в мінливому інформаційному суспільстві, у якому успішно може адаптуватися людина з гнучким дивергентним мисленням, розвиненими творчими здібностями, сформованими вміннями швидко орієнтуватися в нестандартних ситуаціях та ефективно діяти в них. Очевидно, що традиційна система навчання не має достатнього методичного потенціалу для розв'язання поставлених задач, тому

нагальною потребою сучасної освіти стало її реформування, зокрема, шляхом впровадження в навчально-виховний процес інноваційних педагогічних технологій. Однією з провідних технологій, метою якої є розвиток творчого потенціалу особистості, є технологія розв'язання винахідницьких задач. Спочатку технологія розв'язання винахідницьких задач (далі – ТРВЗ) була створена творчим колективом науковців, який очолив відомий педагог, письменник-фантаст Г. Альтшуллер, з метою прискорити винахідницький процес нових засобів праці, та згодом технологія ТРВЗ була адаптована педагогами до специфіки шкільного навчання з метою розвитку творчих здібностей і нестандартного мислення в дітей. Хоча перша публікація, присвячена теорії винахідництва, була видана в 1956 році, до сьогодні залишаються недостатньо розробленими рекомендації з часткових методик щодо використання технології ТРВЗ на певних уроках в початковій школі. Відповідно, вчителі відчують утруднення при застосуванні цієї технології, що зумовлює обмежене її використання в середній загальноосвітній школі в цілому, і в школі I ступеня зокрема.

Технологія ТРВЗ відрізняється від інших методик тим, що це не поєднання окремих прийомів, а технологія, завдяки якій можна вирішувати різні складні проблеми, задачі, бути в постійному творчому пошуку. Технологія ТРВЗ – це новий інструмент для розвитку творчого мислення дорослих і дітей.

Систему ТРВЗ було адаптовано для роботи з дітьми у школі. Праці Г. Альтшуллера «Алгоритм винаходу» [1], «Основи винахідництва» [2] стали основою так званої творчої педагогіки. Згодом у спеціальних дослідженнях (В. Богат [4], Б. Злотін і А. Зусман [3], М. Меєрович та Л. Шрагіна [5] та ін.) було розроблено методи і прийоми навчання школярів на базі ТРВЗ, а також адаптовано основні принципи ТРВЗ для дітей молодшого шкільного віку (А. Страунінг, О. Нікашин).

Нині ТРВЗ успішно розвивається в початкових закладах України, зокрема в м. Одеса під керівництвом М. Меєровича і Л. Шрагіної працює лабораторія «ТРВЗ – педагогіка України».

У науковій теорії досить ґрунтовно розроблені питання психолого-педагогічних умов розвитку творчої уяви молодших школярів, організації навчального процесу з використанням технології розв'язання винахідницьких завдань, разом із тим, бракує методичних розробок завдань з використанням методів ТРВЗ на уроках в початковій школі, зокрема на уроках української мови.

У статті маємо на меті проаналізувати й узагальнити теоретичні засади використання технології ТРВЗ на уроках у початковій школі, розробити методичні рекомендації щодо використання цієї технології на уроках читання для розвитку уяви молодших школярів.

Початкові класи є ключовими, базовими в структурі літературної освіти, у них учень опановує читацьку майстерність осягати глибинний підтекст художнього слова.

Молодший шкільний вік – це важливий етап виховання творчого мислення дитини. Але в пошуках методів розвитку творчого потенціалу слід враховувати особливості психіки, своєрідність пізнавальної та емоційної сфер дітей цього віку. Для розвитку творчої активності дітей необхідно враховувати такі умови: організувати спостереження (молодші школярі «дивляться, але не «бачать»); потрібно акцентувати увагу дітей на суттєвому, новому, на тому, що надає роботі оригінальність; стимулювати творчу уяву (діти цього віку яскраво сприймають світ, для них характерна особлива емоційність уяви), потрібно допомогти зрозуміти побачене, почуте, пережите, а також віднайти зв'язки і відношення між явищами та предметами, тим самим закласти основу творчого мислення; розвинути потребу у творчості, для цього слід створити атмосферу престижності творчого процесу, варто використати притаманну дітям цього віку імпульсивність та спрямувати її на творчість: запропонувати придумати загадку, казку, самостійно знайти щось цікаве в природі тощо; підтримати позитивні емоції: відомо, що діти молодшого шкільного віку цінують думку дорослих, радіють власним і чужим успіхам, тому завдання педагога – дозволити дитині отримати почуття задоволення від власних досягнень, від власної творчої праці; виховувати вольові риси характеру: у творчому процесі,

а зокрема у творчому мисленні, важливу роль відіграють такі вольові риси характеру, як: самостійність, сміливість, наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, здатність до ризику; одним із ефективних засобів виховання вольових рис характеру можуть бути різноманітні ігри; будь-який вид діяльності повинен містити елементи творчості.

Слід зазначити, що в початкових класах одним зі складних видів діяльності є реалізація вчителем змістової лінії програми – літературна пропедевтика. Складність полягає в тому, що учні повинні осягнути й засвоїти абстрактні поняття такі, наприклад, як літературні жанри. На нашу думку, з огляду на психологічні особливості розвитку психічних процесів в молодшому шкільному віці, варто спиратися саме на образне, а не на логіко-понятійне мислення дітей. Саме образне сприймання абстрактних понять забезпечить глибоке розуміння учнями їх суті, а, отже, тривале запам'ятовування.

Опора на образне мислення школярів, розвиток їх уяви, реалізацію вище зазначених умов розвитку творчої активності особистості забезпечує впровадження в навчальний процес технології розв'язання винахідницьких задач. Адже впровадження нових освітніх технологій на уроках читання – це передумова активної пізнавальної діяльності учнів; нестандартна, цікава, творча робота, що пробуджує у дітей інтерес до знань і сприяє емоційному, духовному та інтелектуальному розвитку школярів, формуванню в них творчої активності.

На нашу думку, в процесі ознайомлення учнів з особливостями певного літературного жанру ефективним буде застосування методу фокальних об'єктів. Наприклад, після ознайомлення учнів з жанровими особливостями оповідання, з метою закріплення й поглиблення знань, учитель пропонує школярам слово у фокусі – оповідання, а потім діти обирають ще три слова, що не пов'язані зі словом у фокусі. Наприклад, будинок, парасолька, яблуко. Після чого учні повинні дібрати до кожного слова ще три, які характеризують його: будинок – просторий, затишний, охайний; парасолька – яскрава, красива, велика; яблуко – червоне, соковите, солодке. Учитель пропонує скласти учням твір, у якому пов'язати в одну розповідь слово у фокусі з дібраними словами та їх характеристиками. При цьому вчитель просить відбити основні жанрові характеристики оповідання: відобразити життя одного персонажа протягом невеликого відтинку часу (день, тиждень), нерозгалужену сюжетну лінію.

Приклад оповідання.

Парасолька

У затишному просторі будинку жила велика яскрава Парасолька. Жила зовсім одна. Іноді їй бувало самотньо, особливо тоді, коли на вулиці було сонячно, адже парасольки гуляють тільки в дощову погоду. Та одного осіннього дня, коли на вулиці мрячив дощик, вийшла Парасолька на вулицю погуляти і біля свого будинку побачила червоне соковите солодке, але сумне Яблуко. Вона здивувалася незнайомцю, адже ніколи його не бачила. Яблуко пояснило, що сьогодні вночі був приморозок, і воно так змерзло на гіллі, що не втрималося і впало додола. Тепер Яблуко зовсім розгублене й не знає що робити, адже скоро зима, а в нього немає прихистку. Парасольці стало шкода яблуко, і вона запросила Яблуко до себе в гості на всю зиму. Яблуко захоплювалося красою Парасольки і було їй вельми вдячне за гостинність.

Слід зазначити, що діти можуть працювати над цим завданням як індивідуально, так і в групах. Крім того, доцільно учням запропонувати самим обрати форму роботи – в групі чи індивідуально. Учитель повинен скеровувати роботу школярів, допомагаючи навідними запитаннями вибудувати сюжетну лінію, якщо вони відчувають утруднення, але не детермінувати їх діяльність.

Досить цікавою й ефективною, на наш погляд, є гра «Теремок», яку доцільно використовувати на підсумкових заняттях. Цей метод допоможе поглибити й узагальнити знання дітей щодо специфічних ознак літературних жанрів, сприятиме розвитку уяви молодших школярів. Учитель пропонує учням уявити, що він живе в теремку. А зовуть його – Героїко-фантастична

казка. Він усіх радий бачити у себе в гостях, але охорона пропускає лише ті літературні жанри, які мають щось із ним спільне. Отже, кожен із учасників гри – це певний літературний жанр, які школярі вже вивчили на уроках читання. Щоб зайти до теремка, вони повинні назвати спільну рису, що об'єднує їх з оповіданням, наприклад: спільною ознакою оповідання й героїко-фантастичної казки є наявність сюжетної лінії; вірша – наявність поетичних описів; повісті – наявність одного головного героя, довкола якого розгортаються всі події; п'єса – наявність діалогів. Далі вчитель може ускладнити завдання, запропонувавши своїм гостям познайомитися, назвавши при цьому ту ознаку, яка відрізняє їх від героїко-фантастичної казки, наприклад: оповідання – немає фантастичних подій, вірші – мають римовані рядки; повість – головний персонаж не обов'язково чинить надзвичайні справи, немає фантастичних подій; п'єса – немає описів персонажів і природи.

Морфологічний аналіз можна використати для характеристики персонажів твору: діти повинні виділити характерні риси персонажа, за ними скласти про нього загадку. Для полегшення роботи над складанням загадки вчитель пропонує опору-алгоритм: 1) обираємо об'єкт; 2) заповнюємо ліву частину таблиці; 3-4 порівняння; 3) заповнюємо праву частину таблиці; 4) заповнюємо зв'язки «Як», «Але не»; 5) читаємо загадку.

Наприклад, під час вивчення твору А. Лотоцького «Школа Володимира Великого» можна запропонувати скласти загадку про великого князя Київської Русі Володимира Великого:

На що схоже? Який?	Слова-зв'язки	Від чого відрізняється?
мудрий	але не	книга
вирішує долі	але не	Бог
має владу	але не	цар

Загадка: мудрий, але не книга, вирішує долі, але не Бог, має владу, але не цар (князь).

Складання загадок-характеристик персонажів дозволяє розвивати не лише уяву дітей, а й спонукає їх глибоко аналізувати їх характерні риси, бачити головне і відкидати другорядне, а також сприяє розвитку мовлення школярів.

Опрацьовуючи твір, характеризуючи персонажів, можна використати гру «Добре-погано». Мета гри – розвиток діалектичного мислення, творчої уяви дітей. Характеризуючи персонажів з протилежних позицій, шукаючи позитивне й негативне в рисах їх характеру, учень вчиться мислити самостійно, сприймати проблеми, дійсність не одномірно, а багатогранно. Школяр починає осягати складність життя, адже в реальній дійсності події і людини надзвичайно складні й однозначно позитивних чи негативних немає. Наприклад, вивчаючи під час позакласного читання твір В. Нестайка «В країні сонячних зайчиків», можна запропонувати учням охарактеризувати одного з головних персонажів – Пана Морока – з позицій «добре-погано». Оскільки це негативний персонаж, то самоочевидними є його негативні риси, з яких і варто розпочати гру. Погано – Пан Морок злий, позбавляє людей пам'яті, хотів знищити світло, підступний. Добре – саме завдяки Пану Мороку Веснянка потрапив до Країни Сонячний зайчиків, що дало можливість Ластовинії звільнитися від сваволі хуліганців, і взагалі, без мороку не може існувати світло.

Слід зауважити, що крім зазначених переваг, систематичне використання цього методу дозволяє навчити дитину створювати перехідний місток між своїми негативними емоціями й позитивними, переводячи негатив у позитив. Вхід до негативної зони притаманний кожній людині. Це пов'язано з різними причинами. Для педагогічного процесу важливим є спосіб повернення дитини в позитивну зону. Кожний педагог робить це так, як вважає за необхідне, але не завжди це приносить корисні результати. Якщо в дитини відбувся негативний вихід, то спроба жорсткої зупинки цього руху нічого, крім загнання негативу глибоко в себе, не дасть. Ця нереалізована енергія буде чекати свого часу або нового місця, щоби проявитись. Для створення добра вона вже втрачена. Ця гра дозволяє створити перехідний місток, дасть

можливість цієї енергії реалізуватись, але у сфері добра. Треба тільки створити середовище для творчості. При вмілому використанні гри творчим педагогом негатив завжди можна перетворити на позитив.

Розвитку творчої уяви сприяє метод фантастичні гіпотези. Учитель пропонує школярам пофантазувати та уявити, що могло би відбутися за певних умов. Діти придумують історії, сюжет яких будується на обговоренні: що було б, якби...? Наприклад, після опрацювання твору О. Єфимова «Я жила книга за часів Київської Русі» можна запропонувати учням поміркувати над такими питаннями: «Що було б, якби за часів Київської Русі виникло книгодрукування? Якби змінилася доля книги? А чи це могло б якось вплинути на нас?».

Слід зазначити, що під час придумувань історій учитель може допомагати лише тоді, коли учні відчувають утруднення, ставлячи навідні запитання, але жодним чином не детермінує діяльність школярів, не пропонує власних гіпотез розвитку подій. Учитель і самі діти можуть обрати, як працювати при складанні історій – індивідуально чи в групах. При цьому в класі частина дітей може працювати індивідуально, а частина – в групах.

Варто підкреслити, що розвиток уміння висувати припущення сприяє формуванню в учнів навичок виходу зі складних життєвих ситуацій, успішне розв'язання яких залежить від розвинутої здатності людини бачити різні варіанти розвитку подій. Крім того, діти з розвинутою творчою уявою характеризуються гнучким мисленням, що також полегшує процес адаптації до стресових, складних життєвих ситуацій.

Відомо, що молодший шкільний вік є синдетивним періодом для розвитку емпатії – цінної якості особистості, яка дозволяє їй при соціальній взаємодії з іншими людьми децентруватися від власного Я, зрозуміти Я іншої людини, що створює сприятливі умови для розвитку толерантного ставлення до оточуючих, встановленню з ними оптимальних доброзичливих стосунків, отже, полегшує адаптацію до соціуму, забезпечує нормальний розвиток процесу соціалізації особистості.

Досить вдалим для розвитку емпатії і творчої уяви, на нашу думку, є один із прийомів методу синектики – емпатійна аналогія. В її основу покладено принцип ототожнення себе з об'єктом, що розглядається. Розв'язуючи завдання, дитина вживається в образ об'єкта, намагається по-своєму пережити його відчуття. На думку багатьох педагогів-гуманістів, саме створення ситуацій, у яких дитина співпереживає, переживає емоційно певні події, найбільш ефективно й невимушено формуються найкращі моральні якості особистості. Наприклад, після опрацювання твору О. Вишні «Любіть книгу!» можна запропонувати учням таке завдання: «Пофантазуйте та перетворіться на книгу. Уявіть, що ви книга, яку загубили й залишили одну, але хтось її знайшов і розмалював. Розкажіть про те, що ви відчували при цьому». Для того, щоб школярі краще зосередилися на своїх внутрішніх відчуттях, можна запропонувати їм заплющити очі, дати час на фантазування. Очевидно, що така діяльність передбачає лише індивідуальну роботу школярів, а потім колективне обговорення того, що вони відчули. Слід пам'ятати, що в таких навчально-виховних ситуаціях дуже важливе емоційне налаштування вчителя, сформованість у нього вміння навіювати, розвиненість творчої уяви.

Надзвичайно важливою умовою розвитку творчої уяви молодших школярів є створення психологічно сприятливої для цього атмосфери. Учень не повинен боятися на уроці оригінально мислити, висловлюватися вголос і відстоювати свої думки, запитувати, сперечатися, бути несподіваним, не таким, як усі. Коли діти повірять, що їхні думки цінні, а те, що вони думають, говорять, є важливим не тільки для них самих і кожному з них дозволено сказати: «Я не згоден», «Я думаю інакше», – тоді вони зможуть повністю включитися в процес творчого мислення. Критичні зауваження вчителя на адресу дітей щодо їхніх оригінальних думок і пропозицій формують в учнів конформне ригідне мислення, привчають їх мислити стереотипно.

Для розвитку творчої уяви і фантазії школярів на уроках читання важливе значення має використання творчого підходу вчителя до викладання матеріалу. Цьому сприяють методи ТРВЗ технології, які можна успішно використовувати в практиці початкової. Методи і прийоми ТРВЗ допомагають учням творчо прочитати й осмислити художній твір. Під час опрацювання художніх текстів найчастіше потрібно обирати ті прийоми читання, які сприяють розвитку творчих здібностей дітей. Серед них: вибіркоче читання, театральне читання (дітям пропонується зобразити, як би цей твір читали, наприклад, Мишка, Ведмідь, Лисичка), прогнозоване читання (за заголовком, за початком тексту; за прочитаною частиною тексту, за ілюстрацією до тексту, за прізвиськом автора), творче читання (читання творів без початку та кінцівки; учень розповідає власне бачення відсутніх частин тексту) тощо.

Виконання творчих завдань, складання віртуальних діалогів привносить у розповіді дітей цікаві подробиці, оригінальні сюжетні лінії. Якщо діти відчують труднощі у виконанні творчих завдань, можна запропонувати спочатку колективне завдання, поки діти не виявлять готовності до індивідуального виконання завдань такого типу.

Важливого значення набувають у процесі навчання розповіді. Вони використовуються у різних методах і прийомах ТРВЗ, наприклад: методу фокальних об'єктів, методу синектики та морфологічного аналізу. Учитель аналізує розповіді дітей, наголошуючи, передусім, на позитивних моментах, і стисло висловлює пропозиції щодо поліпшення якості розповіді.

Отже, використання технології розв'язання винахідницьких завдань відповідає віковим особливостям дітей молодшого шкільного віку, адже дозволяє осмислювати навчальний матеріал на основі переважно образного, а не логіко-понятійного мислення. Крім того, ТРВЗ сприяє розвитку творчої уяви дітей молодшого шкільного віку, формує здатність до критичного самостійного гнучкого мислення, що підвищує адаптивні здібності школяра до соціального середовища. У подальшому доцільно продовжити розробку методичних рекомендацій щодо застосування ТРВЗ на уроках української мови в початковій школі.

Список використаних джерел

1. Альтшуллер Г. С. Алгоритм изобретения / Г. С. Альтшуллер. – М. : Московский рабочий, 1969. – 272 с.
2. Альтшуллер Г. С. Основы изобретательства / Г.С. Альтшуллер. – Воронеж : Центрально-Черноземное кн. изд., 1964. – 240 с.
3. Альтшуллер Г. С. Теория и практика решения изобретательских задач / Г. С. Альтшуллер, Б. Л. Злотин, А. В. Зусман. – К. : Методические рекомендации. – Кишинев, 1989. — 127 с.
4. Богат В. ТРВЗ: основні положення: [про наук. концепцію теорії розв'язання винахідницьких задач] / В. Богат // Дошкільне виховання. – 2005. – № 7. – С. 18.
5. Меерович М. Технология творческого мышления: [практическое пособие] / М. Меерович, Л. Шрагина. – Мн. : Харвест. – М.: АСТ, 2000. – 432 с.

The article reveals psychological and pedagogical conditions of the methods of solution of inventive tasks to develop primary schoolchildren's creative imagination; these advanced methods which greatly affect the primary schoolchildren's imagination meets the specific nature of educational material and didactic aims of reading lessons. There also are examples of tasks with the usage of the methods of solution of inventive tasks, which may be used at reading lessons at primary school; these tasks contain the explanations accordingly. The recommended examples of the tasks firstly represent the methods invented by teachers and educators of primary school; they enable children to comprehend deeply the material, namely the points foreseen in the content line, the literature propaedeutics (preliminary study).

Keywords: *methods of solution of inventive tasks, imagination, primary school age, method of focal object, morphological analysis, empathy method, associations, creative work.*